

KARAMANLICA ZARF-FİİL EKLERİNDEN ÖRNEKLER

Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi, S. 19, s. 131-152, Konya 2008.

Hayrullah KAHYA

Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Dili Bölümü Doktora Öğrencisi

hayrullahkahya@hotmail.com

Özet

Karamanlılar Anadolu'daki Türkçe konuşan ve yazılarında Yunan alfabesini kullanan Ortodoks Hristiyanlardı. Özellikle Anadolu'da (Karaman, Konya, Kayseri, Isparta, Burdur, Aydın ve Karadeniz vb.), İstanbul, Suriye ve Balkanlar'da yaşadılar. Karamanlılar aslında 11. yüz yılda Anadolu'da, özellikle Toros dağlarına Bizans tarafından yerleştirilen askerlerdi. Bunlar Bizans ordusunda paralı asker olan Türk (özellikle Peçenek ve Kuman Türkleri) boyları idi. Daha sonra Ortodoks Hristiyan inancını benimsediler. Şu anda çoğu 1926'daki nüfus mübadelesinden beri Yunanistan'da yaşamaktadır.

Bu çalışmada Karamanlıcadaki bazı zarf-fiil ekleri incelenmiştir. Bu zarf-fiil ekleri şunlardır: -A, -I, -Ip, -ArAk/-ArAkdAn, -InCA, -All, iken/-ken, -r ikenden, -dIkçA, -dIkDA, -dİğIndA, -dIkI(y)In, -dİğInA, -dİğI birle/birilen/birinen, -dIkdan sonra, -mAdA, -mAynAn/-mAylAn/-mAylA/mA ile/-mAsI ile/-mAyIIAn/-mAyIIA, -mAsInA, -mAcA, -mAdAn, -mAklA, -mAzdAn evvel(isi), -dI+ise, -mAksIz, -(y)IşIn, -AcAk, -AndAn.

Anahtar Kelimeler: Türk dili, zarf-fiil ekleri, Ortodoks Türkler, İspat-ı Mesihiye, Karamanlıca

Some of Gerundiums in Caramanian Language

Abstract

Caramanians were Orthodox Christian in Anatolia. They used to both speak Turkish and use Greek alphabet in their texts. They particularly lived in Anatolia, for instance; in Karaman, Konya, Kayseri, Isparta, Burdur, Aydın, Black Sea area. In addition, Istanbul, Syria and the Balkans etc. Although they were Turkish (particularly Pechenek, Kuman Turks), they were managed by Byzantion as paid soldiers in Anatolian area in 11. century, espacially in the Toros Mountains and after that time, they began to adopt Orthodox Christian. Now, They have lived in Greece since the population replacement in 1926.

In this study, we concerned on some of gerundiums in Caramanian language. This gerundiums are: -A, -I, -Ip, -ArAk/-ArAkdAn -InCA, -All, iken/-ken, -r ikenden, -dIkçA, -dIkDA, -dİğIndA, -dIkI(y)In, -dİğInA, -dİğI birle/birilen/birinen, -dIkdan sonra, -mAdA, -mAynAn/-mAylAn/-mAylA/mA ile/-mAsI ile/-mAyIIAn/-

mAyIIA, -mAsInA, -mAcA, -mAdAn, -mAklA, -mAzdAn evvel(isi), -dl+ise, -mAksIz, -(y)IşIn, -AcAk, -AndAn.

Keywords: Turkish, gerundiums, Orthodox Turks, İspat-ı Mesihîye, Caramanian language

0. GİRİŞ

Balkanlar, Kırım, Suriye, İstanbul ve bilhassa Anadolu'nun muhtelif yörelerinde dağınık olarak yaşamış olan Ortodoks Hristiyanların Türkçe konuşanlarına Karamanlı; bunların konuştuğu dile de Karamanlîca denmektedir. Karamanlılar nüfus mübadelesinden beri Yunanistan'da yaşamalarına rağmen Türkçe konuşmaktadırlar. Karamanlıların kökeni hakkındaki soru kesin olarak açıklığa kavuşmamıştır (Eckmann 1988: 89). Bununla birlikte birçok araştırmacıya göre Karamanlılar aslen Türktürler. Anadolu fethedilmeden önce Bizans'ın emrinde paralı asker olarak çalışan birkısım Türkler, zaman içerisinde dillerini kaybetmeden dinlerini değiştirdiler ya da Bizans İmparatorluğu tarafından Hristiyanlaştırılarak Toros dağlarının iç kesimlerine yerleştirildiler. Bunlara daha sonraları Karamanlı denmiştir. (Eröz 1983: 3; Güler 2000: 21; Eckmann 1988: 89; Anzerlioğlu 2003: 108). Karamanlıların Yunancayı unutup ana dili olarak Türkçeyi benimsemiş Rumlar olduğunu ileri süren araştırmacılar da olmuştur. Ancak bu iddialar tartışılabilir niteliktedir. Çünkü günümüzde Yunanistan'da yaşayan Karamanlılarla yapılan görüşmeler, onların Anadolu'da iken müslüman nüfustan ayrı köylerde ve herhangi bir baskıdan uzak olarak yaşadıklarını ortaya koymuştur (Anzerlioğlu 2003: 137 vd.).

Karamanlılar Osmanlı İmparatorluğu içindeki tüm toplumlardan ayrı özelliklere sahiptiler. Hristiyan olmaları ile Müslümanlardan, Ortodokslukları ile Katolik ve Protestanlardan, Anadolu olmaları ve Yunanca bilmemeleri ile de Yunanlılardan ayrılırlar (Balta 1989: 19).

Nüfus mübadelesine kadar genellikle Anadolu'da oturan ve Türkçe konuşan Ortodoks Hristiyanların konuştuğu dil olan Karamanlîca, Osmanlîca içinde ayrı bir grup olarak değerlendirilmelidir. Çünkü bu metinler alışılmış anlamda bir "Transkripsiyon Metinleri" değildir (Eckmann 1988: 89-90). Karamanlîca eserlerin çoğunun standart Türkçe ile değil, mahallî Karamanlı lehçesi ile yazıldığını belirten Tekin'e (1997: 107-108) ek olarak Eyice, Karamanlîca basma eserlerin eski Orta Anadolu, hususan Kayseri ve Karaman ağızlarına yakın olduğunu söyler (1962: 373). Eröz'e göre, Karamanlı Türkçesinin şivesinin biraz değişik olmasının iki sebebi vardır. Birincisi Grek alfabesinin Türk diline tam olarak uygun bir yapıda olmaması, ikincisi de Anadolu'ya önceden gelen Bulgar, Avar, Kuman, Peçenek gibi Türklerin dillerinin Oğuz Türklerinin dillerinden farklı olmasıdır (1983: 43).

Daha çok Yunancadan tercüme yoluyla oluşturulmuş Karamanlı edebiyatı, 16. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar sürmüştür (Kahya 2003: 34-36). Eckmann, en son Karamanlîca kitabın Kıbrıs'ta 1935 yılında basıldığını bildirir: "*Proseuchai kypo Prodromu Amphilochin (Polatoğlu) ex İkonin (Silbis)*" (*Konya (Sille)li Prodromos Amphilochos (Polatoğlu)ndan Dualar) Paphos (Kıbrıs), 1935*) (1991: 36).

Karamanlîca eserler dil ve edebiyat tarihimizde önemli bir yere sahiptirler. Çünkü bu Türkçe eserler Grek alfabesiyle yazıldıkları için Arap alfabesiyle yazılan o devir Türkçesinde çözülmesi mümkün olmayan bazı meselelerin çözümünde işe yarayabilirler. Bunun yanında yazıldıkları dönemin halk dilini yansıtmaları yönüyle

de ayrı bir öneme sahiptirler (Kahya 2003: iii). Türk dili ve kültürü açısından çok önemli olan Karamanlılar ve Karamanlca konusundaki araştırmalar son yıllarda artmış olsa da yeterli seviyeye ulaşamamıştır.

1. KARAMANLCA ZARF-FİİL ÖRNEKLERİ

Türkçede zarf-fiiller (Latince ve Almanca gerundium, Fransızca g erondif, İngilizce gerund) veya daha özel bir alan olarak Anadolu ağızlarında kullanılan bazı zarf-fiil Şekilleri çeşitli çalışmalarda ele alınmıştır (Yüce 1999; Karahan 1994; Kılıçoğlu 1954; Korkmaz 1965). Ancak Karamanlcadaki zarf-fiiller alanında Thury, Kowalski, Deny ve Eckmann gibi birkaç T rkoloğun kısm  çalışmaları dışında yapılmış geniş bir çalışmadan söz edilemez.

Bu  alışma Karamanlcada zarf-fiiller alanında yapılmış ve yapılacak dil çalışmalarına katkıda bulunmak amacıyla hazırlanmıştır. Bu çalışmanın amacı özellikle Karamanlı ağzında kullanılan zarf-fiil Şekillerini göstermek olduğundan çalışmada geçen zarf-fiil eklerinin genel Türk dilindeki görev ve yapıları hakkında ayrıntılı bilgi verilmedi. Bu eklerin Karamanlcadaki durumlarına kısaca değinilmekle yetinildi. Her ek için örnek olarak birer ikişer cümle verildi. Cümlelerin anlamlarının verilmesi hem gereksiz hem de çalışmanın hacmini artıracadı düşüncesiyle cümlede geçen zarf-fiillerin anlamı, çalışmanın sonundaki tabloda gösterildi. Çalışmada incelenen eklerin daha önceki çalışmalarda ele alınmış olanlarına da yeri geldikçe işaret edildi.* Eklerin başka Anadolu/Rumeli ağızlarındaki Şekilleri hakkında da karşılaştırılmalı bilgi verildi. Bu ağızlardan alınan örneklere de yer verildi.

Bu çalışmada ele alınan zarf-fiil ekleri şunlardır: **-A, -I, -Ip, -ArAk/-ArAkdAn, -InCA, -All, iken/-ken, -r ikenden, -dIkçA, -dIkDA, -dIğIndA, -dIkIA(y)In, -dIğInA, -dIğI birle/birilen/birinen, -dIkdan, -mAda, -mAynAn/-mAylAn/-mAylA/mA ile/-mAsI ile/-mAyIIAn/-mAyIIA, -mAsInA, -mAca, -mAdAn, -mAkIA, -mAzdan evvel(isi), -dI+ise, -mAksIz, -(y)IşIn, -AcAk, -AndAn.**

Çalışmada geçen zarf-fiiller incelenirken verilen örnek cümlelerden sonra parantez içinde verilen ilk sayı, kısaltması verilen eserin sayfa numarası; ikinci sayı ise satır numarasıdır. Çalışma sırasında verilen örnek cümlelerin iml sında orijinal metnin iml  özellikleri aynen korunmuştur.

1.1. -A zarf-fiili

Eski Türkçe döneminden beri dilimizde bulunan bu ek (Gabain 1988: 85) oldukça işlek bir zarf-fiil ekidir. Osmanlı Türkçesinde de görülen bu ek (Timurtaş 2003: 63) Karamanlcada genellikle birleşik fiillerde görülür:

* Çalışmada dil malzemesi olarak İM kısaltmasıyla verilen eser kullanılmıştır. Fakat incelenen Şekillerin farklı tarih ve yerlerde basılan eserlerde de geçtiğini göstermek bakımından kısaltmaları Kyr, Ps, La, AO olarak gösterilen yazılı kaynaklar üzerinde yapılan çalışmalardan da yararlanıldı. Çalışmadaki metin kısaltmalarının karşılıkları şunlardır: **İM**: İspat-ı Mesihye, İstanbul 1857; **Kyr**: Pazar Vaızları K llyatı, Venedik 1756; **Ps**: Mezmurlar Kitabı, Venedik 1782; **La**: Hıristiyan  ilekeşlerin Hayatını Nakleden Lausaikon, Venedik 1806; **AO**: Altınoluk, İstanbul 1815 (Eckmann 1950:46).

İM kısaltmasıyla verilen örnekler tarafımızdan incelen metinden alınmış, diğer kısaltmalarla verilen örnekler ise Eckmann'ın incelemiş olduğu metinlere aittir.

“Allah aman merhamet eyle, Yakob böyle küççük iken, nasıl kalka bilir” (İM 72: 1-2).

“Hahamlarının karınnarını temiz yemek ve işkilerinen, doyura bilmek için, bu gibi cünunuyile evden eve dolaşıp zay akıl olduktan soñra, cimalesini murdarlılıkla icra etmekliğe evlerine giderler” (İM 173-174: 23-27).

İmlâ bakımından bu birleşik şekillerin çoğunlukla ayrı yazıldığı dikkati çekmektedir.

Bu ek, Kuzeydoğu Bulgaristan Türk ağızlarından Milino ağızında daha çok ikilemelerde kullanılır: gide gide, konuşa konuşa (Dallı 1976: 137), Osmanıye Tatar ağızında ekin dört şekli vardır: -a, -e,- ı, -i. Bu ağızda da ikilemelerde kullanılır: Oyni oyni “oynaya oynaya”, barişe barişe “verişe verişe” gibi (Özkan 1997: 55). Polatlı Kırım ağızında -İp fonksiyonu taşır: aşa karay “açıp bakıyor”, bakıra berme “bağırıp durma” (Yüksel 1898: 78). Doğu Trakya Yerli ağızında genellikle ikileme şeklinde görülür. Bu ikilemeler birbirinin tekrarı olan kelimelerle olabileceği gibi zıt anlamlı kelimelerin tekrarı da olabilir: yata kalka, salına salına (Olçay 1966: 25). Erzincan, Kütahya, Urfa ve Erzurum ağızlarında da da ikileme şeklindedir: oya oya, basa basa (Erzincan); bağara bağara (Kütahya); oynıya oynıya (Urfa); ala ala (Erzurum) (Sağır 1995: 161, Gülensoy 1988: 112, Özçelik 1997: 111, Gemalmaz 1978: 342). Urfa ağızında ayrıca birleşik fiillerin olumsuz şekillerinde de görülebilir: karışmam (Özçelik 1997: 111)

1.2. -I zarf-fiili

Eski Türkçe döneminden beri çok işlek olan -I gerundiumu Karamanlıcada kalıplaşmış kelimelerde görülür:

“Hakeza Yosıf pederi Yakoba Manaşıyı ve Efraimi ölmezden evvel mübarekleyip doa itsin deyi getirdiğinde, Manaşıyı pederinin sağ tarafına, ve Efraimi sol tarafına kodu” (İM 38: 23-26).

Bu kelimenin Eski Anadolu Türkçesinde olduğu gibi yuvarlak şekline de rastlanır:

“Lakin yahudiler kutsi şerifte iskân ederleriken yüce bir dağ üzerine mahsusen bekçi korlarıdı ki yane göğ ay ne dakikada doğduğunu görsünler deyü” (İM 173: 3-6).

Bu kelimeler Türkiye Türkçesinde olduğu gibi edat durumuna geçmişlerdir.

Bu zarf-fiil eki Doğu Trakya Yerli ağızında da Erzincan ağızında da Karamanlıcadaki ile aynı şekildedir: deyi (Doğu Trakya), diyi (Erzincan). Ancak Erzincan ağızında -ArAk zarf-fiilinin fonksiyonunda kullanıldığı da görülür: çırpını “çırpınarak” (Olçay 1966: 25; Sağır 1995: 161).

1.3. -İp zarf-fiili

Eski Türkçede -İp şeklinde görülen bu ekin -Ap şekli de vardır: başlap, belgürtip. Bu dönemde ekin °pAn şekline de rastlanır (Gabain 1988: 84). Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde -Up, -UbAn, -UbAnI, -UbAnIn şekilleri de bulunan bu gerundium eki, Osmanlı Türkçesinde sadece -İp'tir. Ancak imlâsı Eski Anadolu

Türkçesinin etkisi ile her zaman yuvarlaktır (Timurtaş 2003: 61). İncelediğimiz metinde bu ekin Türkiye Türkçesinden farklı olmadığı görülmektedir. Kimi zaman bağlama görevinde, kimi zaman da tarz bildirme görevinde kullanılır. Ekin genellikle düzlük yuvarlaklık uyumuna uygun olduğu söylenebilir. Ancak Eski Anadolu Türkçesindeki gibi - düzlük-yuvarlaklık uyumuna zıt olarak - yuvarlak ünlülü şekillerine de rastlanır:

“Ellerinde birer tepsiyilen, kurbanhanelerinin kapusunda durup beçare yahudileri içeri girmesine brakmazlar” (İM 174: 18-19).

“Hristianlardan her nekadar eyilikler görürler isede, gayet hristianları ikrah idüp, zıd ve tersine bulunurlar” (İM 12: 333-5).

-İp zarf-fiil eki Karamanlıcada ikileme şeklinde sıfat görevinde kullanılan kelime gruplarında da görülür:

“Yane Hristozdan dünyanın soñuna kadar gelip geçen günler yaz tabir olunurlar” (İM 190: 22-24).

Bu ek, Milino ağzında Karamanlıcadaki ile aynıdır (Dallı 1976: 133). Osmanlıya Tatar ağzında ise sadece -p'dir. Ancak ünsüz ile biten fiil köklerine gelirse araya yardımcı ünlü girer: saklap, uzatıp (Özkan 1997: 55). Polatlı Kırım Türkçesi ağzında da ek, aynı özelliğe sahiptir: iyip “eğip”, köterip “kaldırıp” (Yüksel 1989: 77) Doğu Trakya Yerli ağzında ekin -b'li şekli de vardır. Ancak bu şekil nadirdir: alıp (Olçay 1966: 25). Vidin ağzında ekin hem düz hem yuvarlak şekilleri vardır. Ancak Karamanlıcadan farklı olarak aynı kelime hem düz hem yuvarlak şekilleri kabul edebilmektedir. gidıp, gidup, çikup, çikıp (Neméth 1996: 96). Bu ek Kütahya, Erzurum, Keban, Baskil ve Ağın ağızlarında da Karamanlıca ile aynı şekilde karşımıza çıkmaktadır: gömüp gel-, ğazanıp gel- (Kütahya); alıp getdi, görüp annadi (Erzurum); yıhayıp “yıkayıp”, tüpurup “tükürüp” (Keban, Baskil ve Ağın) (Gülensoy 1988: 113; Gemalmaz 1978: 342; Buran 1997: 63). Urfa ağzında ekin ünlüsü her zaman düzdür: sorıp, kahıp “kalkıp” (Özçelik 1997: 114). Arpaçay ağzında ise ekin -İf şekline rastlanıldığı gibi Eski Anadolu Türkçesindeki gibi -UbAn şekli de vardır: kesif “kesip”, oluban “olup, olarak”. Ancak bu şekil nadirdir (Olçay vd. 1988: 22)

1.4. -ArAk/-ArAkdAn zarf-fiilleri

1.4.1. -ArAk zarf-fiili

Eski Türkçede görülmeyen -ArAk gerundiumu, Türkiye Türkçesinde olduğu gibi Karamanlıcada da çok yaygın olarak kullanılır. Genellikle durum ve tarz bildirme görevindedir:

“Buki Allahın bir sııdır, bunuki peyamber beyan ider deyerek, bitün Efraimin kabilesi Hrisozı kabul idip, Manaşımın fakat yarısı kabul itdi, ve küsur yarısı ki bunu Musis Ruvim ve Gad kabilesile Yordan ırmağının karşı geçesine geçirdi” (İM 38: 14-19).

“Orada gözüyülen görececek Rabbinosları obirleriyilen barabar ellerinde tepsilerile ve raki şarap dolu kadehlerilen böreklerilen kendileride cünün halde olarak zevallı, yahudilerde ellerinde büyük bal mumlarıyılan gelirler” (İM 175: 2-6).

Türkçede asıl fiille aynı anda veya daha evvel ortaya çıkan tarzı ifade etmek için genellikle Oğuz grubu lehçelerinde kullanılan –ArAk zarf-fiili (Karahana 1994: 208) Eski Anadolu Türkçesinin son dönemlerinde ortaya çıkmış ve Osmanlıcada da kullanılmıştır (Timurtaş 2003: 63). Orta Anadolu’nun birçok ağzında sıklıkla rastlanır. Ergin’e göre bu zarf-fiil eki –A gerundium eki ile –rAk mukayese ekinin birleşmesinden oluşmuş olabilir (1997: 341).

Bu ek Doğu Trakya Yerli ağzında Karamanlıca ile aynıdır: alarak (Olçay 1966: 25). Milino ağzında ekin –AlAk şekli de bulunmaktadır: konuşalak, sevinelek (Dallı: 136). Erzincan ağzında –erah ve –anah biçimleri görülür: yeriyerah (Sağır 1995: 162). Kütahya ağzında ekin –ArAk şekli olduğu gibi –AlAk şekli de bulunmaktadır: bairarak “bağırarak”. Bu ağzıda ekin -ere şekline de rastlanmaktadır: bir bohçe düzere getiriyola “bir bohça düzerek getiriyorlar” (Gülensoy 1988: 113). Urfa ağzında sadece kalın şekli bulunan bu ek ünlü uyumuna girmez: gizlıden olarah, severrah (Özçelik 1997: 112). Keban, Baskil ve Ağın ağızlarında ise ArAk, ArAh şekilleri bulunmaktadır: ağliyerah (Buran 1997: 64)

1.4.2. –ArAkDAn zarf-fiili

–ArAk zarf-fiilinin–dAn ablatif eki ile genişlemiş şekli olan –ArAkdAn zarf-fiil şekli ise Karamanlıcada –ArAk ekiyle aynı anlam ve görevde kullanılmaktadır:

“Lakin eger birisi radetilen kan ederse, yane yok ki bilmeyerekden ve her nekadarda rast gelirse kurbanhaneye kaçsın. Oradanda alırlar öldürürleridi” (İM 147: 18-20).

Aslında bir ağız özelliği sayılan –ArAkdAn zarf-fiili son zamanlarda Türkiye Türkçesi yazı dilinde de kullanılır olmuştur (Karahana 1994: 209).

–ArAkDAn zarf-fiili ağızlarda –ArAk ekine göre daha yaygın olarak görülmektedir. Bazı ağızlarda–ArAhDAn ve –AlAkDAn şekillerine de rastlanır. Vidin, Erzincan, Kütahya ve Erzurum ağızlarından bolca bulunur: düşünerekten, gezinerekten (Vidin); acıyanahdan, dayanarahdan, sögerekden (Erzincan), deerekten, harlayarakdan, gürleyelekden (Kütahya), alarahdan (Erzurum) (Neméth 1996: 94; Sağır 1995: 162; Gülensoy 1988: 113; Gemalmaz 1978: 342).

1.5. –InCA zarf-fiili

Bu zarf-fiil eki hareket halini bildirdiği gibi o durumun ortaya çıktığı zamanı da belirtir. Osmanlı Türkçesinde ekten sonra “kadar” ya da “dek” edatları da getirilebilir (Timurtaş 2003: 62). Karamanlıcada da çoğunlukla kendisinden sonra “kadar” ya da “dek” gibi bir edatla birlikte kullanılmıştır. Böylesi durumlarda gerundiumun datif halinde olduğu görülür:

“*Ta günün batısı eşinceyedek ve gölgeler kaçıncayedek” (İM 15: 14-15).*

“*Yane Hristos denilen gün gelinceyedek” (İM 145: 1).*

Eski Türkçede –GıncA şeklinde gördüğümüz bu ek (Gabain 1988: 86), Batı Türkçesine –İncA şeklinde geçmiştir. Eski Anadolu Türkçesinde de görülen bu ekin ç’li şekline, incelenen metinde de rastlanmaktadır:

“*Sonra Yeremia Peyamberde söyleyor demeyilen küçüktan böyüye varınçeye kadar cümlesi yalançılık ederler ve banamısluk” (İM 116: 5-7).*

Karahan, Anadolu ağızlarında görülen bu ekin genişlemiş şekillerinin daha çok Güney ve Batı Anadolu ağızlarında kullanıldığı belirtilir (1994: 207).

Milino ağızında –İncA şeklindedir (Dallı 1976: 133) Osmanlı Tatar ağızında –İncA anlamını veren ek, –Gaç ve bunun genişlemiş şekli olan –GaçtIn ekidir: tapkaçtın “bulunca” (Özkan 1997: 55). Doğu Trakya Yerli ağızında hem –İncA hem de bu ekin genişlemiş şekli olan –İncAsInA ekleri vardır: koparınca, gelince, gidincesine “gidinceye kadar” (Olçay 1966: 25). Erzincan ağızında hem –İncA hem de –İncAyAnA ekleri vardır: görmeyince, ölünceyene ğader. Ancak bu eklerden sonra “ğader” kelimesi de gelebilmektedir (Sağır 1995: 161). Kütahya ağızında da görülen bu ek bazen datif alabilir. Kendisinden sonra “ğada” kelimesi de gelebilmektedir: ölü deyince, çıkaramayınca, soğunca(ya) ğada (Gülensoy 1998: 113-114). Urfa ağızında bu ekin ünlüsü her zaman düz gelir: vurınca, girince (Özçelik 1997: 112). Erzurum ağızında ekin ünlülerinin genişlediği görülmektedir: Alanca bene de ver. “aldığında”, Göreneceyh biz çohdan işimizi bitiririh (Gemalmaz 1978: 342). Keban, Baskil ve Ağın ağızlarında ekin Karamanlıcadaki gibi –İncA şekli ile birlikte bu ekten genişleyen –İncAk şekli de vardır: gelince, gelincek (Buran 1997: 63).

1.6. –All zarf-fiili

Eski Türkçede –Gall şeklinde sebep ifade edip “–mAk için” anlamında kullanılan –All zarf-fiili (Gabain 1988: 85), Batı Türkçesinde “–dAn beri” manasında kullanılmıştır. Osmanlı Türkçesinde –All şeklinde kullanıldığı gibi çok zaman “beri” ya da “–dAn beri” ilave edilerek de kullanılmıştır (Timurtaş 2003: 62). Türkiye Türkçesinde tek başına da kullanılan –All zarf-fiilinin Karamanlıcada çoğunlukla “–dAn beri” kalıbıyla birlikte kullanıldığı görülmektedir. Anlamında süreklilik ifadesi vardır:

“*Çünkü helaset Mesias geleliden beri bunlardan hüküm ve kâhinlik (papazlık) kalkdı” (İM 19: 21-22).*

Aynı kalıbın Eski Anadolu Türkçesindeki gibi “–dAn berü” şekli de vardır Ancak bu şekle nadir rastlanır:

“*Fakat karadenizde bulunurmuş. Rabbinoslar kendileri sahilendiriorlar ki Rabbinin Yerusolimde bulunan hanesi veran olalıdan berü bu güne gelene kadar garyu denizede bulunmaz oldu, bu balık deyi sahilendiriorlar” (İM 182: 9-14).*

Bu ek, Milino ağızında da görülmektedir: gideli, oturalı. Ayrıca bu ağızda ekten önce araya /y/ yardımcı ünsüzü de girebilmektedir (Dallı 1976: 133). Vidin ağızında Karamanlıcadaki gibi “beri” edatıyla birlikte kullanılır. Ancak bu ağızda ekin yalnız kullanıldığı da görülür: Sen içeri gireli beri, kocam gideli iki sene (Neméth 1996: 94). Erzurum ağızında –mİş+fiil+AlI şeklinde bir yapı ile kullanılır: almış alalı, görmüş görelı (Gemalmaz 1978: 343).

1.7. iken/-ken, -r ikenden zarf-fiilleri

1.7.1. iken/-ken zarf-fiili

Eski Türkçede er- fiili dışında her zaman isimlere gelen bu ek (Gabain 1988:86), Osmanlı Türkçesinde de kullanılmıştır. i- fiilinin gerundium şekli olan –ken zarf-fiilinin Karamanlıcadaki durumu Türkiye Türkçesi ile aynıdır. Yani her zaman ince ünlülü görülür:

“*Kelpler Hristianlardan daha evladırılar, zira Yehudiler Mısırdan çıkarken kelpler havlamamışlar*” (İM 12: 12-13).

“*Yakob Diarbekirden geliorken, ve Allah Yakobu mübarekleyip, dedi artık ismin Yakob çağrılmayıp, İsrail olacak*” (İM 63: 5-7).

“*Yakob böyle küççük iken, nasıl kalka bilir*” (İM 72: 1-2).

Türkiye Türkçesinde olduğu gibi işin ya da hadisenin yapıldığı anı bildiren zaman zarfı olarak kullanılır.

Bu ekin genişlemiş şekillerinin çoğunlukla Ordu, Giresun ve Güney Anadolu ağızlarında kullanıldığı bilinmektedir (Karahan 1994: 207).

Milino ve Doğu Trakya Yerli ağızlarında ekin kalın şekilleri de vardır. Ayrıca ekin sonundaki /n/ konsonantı söylenmeyebilir: Bakaka(n), gideke(n) (Milino); uyurkan, uyurka (Doğu Trakya). Ek bu ağızlarda çoğunlukla geniş zaman kiplerinden sonra gelir (Dallı 1976: 137; Olcay 1966: 25). Anlam olarak Karamanlıca ile aynıdır. Ekin kalın şekillerine Kütahya, Erzurum ve Keban yöresi ağızlarında da rastlanabilir: çalışırken (Kütahya), alırken (Erzurum), gelirken (Keban ve yöresi). Ancak bu yörelerde ekin ince şekilleri de mevcut olduğu gibi bu ekin /A/ ile genişlemiş şekilleri de olabilmektedir: gidekene, , oynakana (Kütahya), görmüşken, alırken, göreceyhkene (Erzurum), yıhanırken (Keban ve yöresi) (Gülensoy 1988: 113; Gemalmaz 1978: 343; Buran 1997: 63) Urfâ ağızında bu ek, Karamanlıcadaki gibi uyuma girmez. Her zaman ince sıradan gelir: amileyken “hamileyken”, yogırırken, vurırken (Özçelik 1997: 112)

1.7.2. –r ikenden zarf-fiili

Deny'nin gramerinde bulunmayan bu şekil Karamanlıca eserlerde de çok nadir geçer (Eckmann 1988: 91). Eckmann bu yapıyla ilgili sadece bir örnek cümle vermiştir:

“Sultan gider ikenden dava eder idi” (AO 301: 30; 1988: 91).

Bu zarf-fiil eki –ArAk veya –Ip zarf-fiillerinin karşılığı olarak kullanılmış olan ilginç bir zarf-fiil şeklidir. Fiilin gerçekleştiği anı bildirebileceği gibi iki eylemi bağlama görevi de üstlenebilir. İM’de geçmeyen bu zarf-fiil eki Karahan ve Yüce’nin çalışmalarında da bahsedilmeyen bir şekildir. Diğer Anadolu/Rumeli ağızlarında da bu şekle rastlanmamıştır.

1.8. –dIkçA, –dIkDA, –dİğIndA, –dIkI(y)In, –dİğInA, –dİğI birle/birilen/birinen, –dIkdan zarf-fiilleri

Türkçenin en işlek sıfat-fiil eklerinden olan –DİK ekinin çeşitli çekim ekleri ve edatlarla birleşerek genişlemiş şekilleri Anadolu ağızlarında olduğu gibi Karamanlıcada da kullanılmaktadır.

1.8.1. –dIkçA zarf-fiili

Eski Türkçede bulunmayan bu zarf-fiil eki -dIk partisipine –çA ekinin gelmesiyle oluşmuştur. Osmanlı Türkçesinde de bulunan bu ek (Timurtaş 2003: 62), Karamanlıca metinlerde Osmanlıcadaki gibi süreklilik anlamında zarf-fiiller türetir:

“Ortodoksos imanı kabul itmedikçe utanırlar, utanmayilen dururlar” (İM 87: 10-11).

“Lakin bunların hepsinin hatırını hoş etmedikçe içeri giremezler” (İM 175: 7-8).

Milino ağzında Karamanlıcadaki ile aynı yapıdadır: konuştuğça (Dallı 1976: 133). Urfa ve Erzurum ağızlarında –dlhCa şeklinde yer alır: vurdıhça (Urfa), aldıhca (Erzurum). Ayrıca Erzurum ağzında ekin sonuna türeme bir /z/ ünsüzü de gelebilir: aldıhca(z) “alıp alıp” (Özçelik 1997: 112; Gemalmaz 1978: 340)

1.8.2. –dIkDA zarf-fiili

Eski Türkçede bulunmayan bu zarf-fiil eki Osmanlı Türkçesinde –dİğIndA eki ile aynı fonksiyona sahiptir: geldikte, buldukta, içtikte (Timurtaş 2003: 62).

Türkiye Türkçesi yazı dilinde kullanılmayan bu zarf-fiil eki bazı ağızlarda zaman bildiren zarf-fiili görevinde karşımıza çıkmaktadır (Karahan 1994: 224). Anadolu ağızlarında da yaygın değildir. Ancak Karamanlı dilinde oldukça sık görülen bu zarf-fiil eki incelediğimiz metinlerde “-dİğI zaman, IncA, -dİğIndA” gibi zarf-fiillerinin eş anlamlısı olarak kullanılmıştır. Ekin Karamanlı ağzında sık kullanılması Osmanlı Türkçesinin yazılı dili etkisine bağlanabilir:

“Ortodoksos imanını tanıdıkda, beni Hrisos hivz itdi ki aher meshep tanımayıp, fakat Ortodoksos meshebinde temelleşdim” (İM 7: 8-10).

“Yane Mesias geldikte ol zaman domuz geri dönüp temiz hayvanların katarına dahil olacak” (İM 186: 2-4).

Bu zarf-fiilin –dlk partisipiyle –DA lokatifinin birleşmesiyle oluştuğu açıktır. –dlkDA zarf-fiil eki Karamanlıcada da zaman zarfı yapma görevindedir.

1.8.3. –dlğIndA zarf-fiili

Eski Anadolu ve Osmanlı Türkçesi metinlerinde rastlanan –dlğIndA zarf-fiil eki (Timurtaş 2003: 62), zaman zarfı olarak Karamanlıca metinlerde de görülür. “–dlğI zaman” kalıbıyla aynı işlevdedir. İşin gerçekleştiği sürenin içinde bulunulduğu anı belirtir:

“Musinin yehudileri Mısırdan çıkardığında kelpelerin havlamadığı gibi, Hristozunda canları cehimden çıkardığında, şeytanlar karşı koymaya kadir olmadılar” (İM 14: 26).

Bu zarf-fiilin kullanıldığı bazı cümlelerde zaman anlamı ile şart anlamı aynı anda düşünülebilir:

“Bunlardan birisi öldüğünde, haham bir yımirtanın beyazını alıp, biraz kan ile karışdırarak ölünün yüreği üzerine serper” (İM 27: 3-5).

Ağızlarda çok yaygın olmayan bu ek, Urfa ağızında Karamanlıcadaki gibi zaman zarfı olarak kullanılır:kırdığında, vardığında (Özçelik 1997: 112). Erzurum ağızında ise eş-zamanlılık bildirir: Tah aldığımda atdım “ta aldığım zaman”, gördüğünde elini öpdü (Gemalmaz 1978: 340).

1.8.4. –dlklA(y)In zarf-fiili

Deny’in gramerinde Osmanlıca bir form olarak gösterilen bu zarf-fiile Karamanlıca metinlerde de rastlanmaktadır (Eckmann 1988: 90). İM’de görülmeyen bu şekil için Eckmann’ın verdiği örnek cümlelerden bazıları şunlardır:

“Birden çömleği kaptıklan yere döktü balı” (La 63: 20; 1988: 91).

“Hastalar onu yediklein sağalırdı” (La 99: 14; 1988: 91).

Bu zarf-fiil eki örnek cümlelerden de anlaşıldığı gibi zaman anlamı taşımaktadır. Birinci cümlede zarf-fiilin bildirdiği işle yüklem bildirdiği oluş art arda gerçekleşmiştir. İkinci cümlede ise yüklem, zarf-fiilin bildirdiği durumdan sonraki oluşu ya da zarf-fiilin sonucu olarak gerçekleşen oluşu ifade eder. Buna göre –dlklA(y)In zarf-fiili, “–dlğI gibi, –dlkdAn sonra, –dlğI zaman, ...r ...mAz” gibi zarf-fiilleri ile aynı anlama gelebilmektedir.

–dlk partisipi ile –lAyIn zarf-fiil ekinin birleşmesinden oluşan bu yapı Anadolu ağızlarında az kullanılmakla birlikte zaman ve çabukluk bildirir (Karahan 1994: 224). Bu zarf-fiil ekinin Karamanlıca metinlerde Türkçenin genel yapısına aykırı olarak çoğunlukla –dlklAIn şeklinde iki ünlünün yanyana gelerek söylenmesi dikkati çekmektedir. Bu durum Karamanlıca eserlerin çoğunlukla tercüme olması dolayısıyla Rumcanın etkisinde kaldığını gösterebilir.

Erzurum ağzında bu ek, -dihliyin şeklindedir. Karamanlıcadaki gibi eklendiği fiile çabukluk anlamı katar: aldihliyin atdım “alır almaz”, gördühyliyin gapdi “görünce, görür görmez” (Gemalmaz 1978: 342).

1.8.5. –dİğInA zarf-fiili

“*Ve eğer Hristos İsrailin azizi añıldıđına ispat isterisen işit Profitis Hsaias Hristozun göklere alınması için, ne deyor*” (İM 194: 9-11).

“*Teacıp kalma David peyamberin ibtide Efraimin ismini Manaşınınkinden evvel dediğine hernekadar Manaşı Efraimden evvel doğmuşisede*” (İM 38: 12-14).

Yukardaki örnek cümlelerden de anlaşıldığı gibi –dİğInA zarf-fiil eki, sebep ve karşı durum bildirir. Karamanlıca metinlerde yaygın bir kullanımının olmadığı söylenebilir. Erzurum ağzında da görülen ek, Karamanlıcadaki ile aynı anlama sahiptir: Çağ aldığımı birezini attım. “çok aldığım için”, ey gördüğüne gamamadi “iyi gördüğü halde” (Gemalmaz 1978: 340).

–dİk partisipinin –I iyelik ve –A datif hali ile genişlemiş bir şekli olan bu zarf-fiil eki, Anadolu ağızlarında sebep-sonuç ilişkisi yanında zaman anlamı da verebilen bir yapıya sahiptir (Karahan 1994: 225).

1.8.6. –dİğI birle/birilen/birinen zarf-fiili

Deny’nin gramerinde de incelenen bu zarf-fiil eki “–dİğI gibi” zarf-fiili ile aynı anlamı karşılamaktadır (Eckmann 1988: 91). İM’de görülmeyen bu şekil için Eckmann’ın verdiği örnek cümlelerden bazıları şunlardır:

“*Aziz bunu gördüğü birinen tanıdı ve ne fikirde olduğunu*” (AO 38: 24; 1988: 91).

“*Bu cevabı dediği birilen kaçtı, görünmes oldu*” (La 87: 30; 1988: 91).

Yukardaki cümlelerden de anlaşıldığı üzere bu zarf-fiil eki de zaman ve çabukluk anlamı taşımakta ve –dİkI(y)In zarf-fiil ekine yakın bir yapıya sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Bu şekil bugünkü Anadolu ağızlarında da vardır. Milino ve Kütahya ağzında –InAn eki bulunmaktadır: buldunen “bulunca”, geldinen “gelince” (Kütahya), aldinan, gittinen, vedinen, aştınan (Milino) (Gülensoy 1988: 114; Dallı 1976: 133). –dİğI gibi, -IncA, -dİktAn sonra anlamlarındaki bu ek, Karamanlıcadaki -dİğI birle/birilen/birinen eki ile tamamen aynı anlamı içermektedir. Doğu Trakya Yerli ağzında bulunan –dİyAn eki (mesela geldiyen “gelince”), Vidin ağzındaki –dİnnAn eki (mesela gittinnen “ gider gitmez”), Erzincan ağzındaki –duđu kibin (mesela annaduğu kibin “anlar anlamaz”), Erzurum ağzındaki –dİğI kimi(n) (mesela aldığım kimin “alınca, aldıktan sonra, alır almaz”) ekleri de Karamanlıcada bulunan –dİğI birle/birilen/birinen eki ile aynı fonksiyondadır (Olçay 1966: 25; Neméth 1996: 95; Sağır 1995: 162; Gemalmaz 1978: 340).

1.8.7. –dİkdAn sonra zarf-fiili

Eckmann'ın işlemediği Karamanlıcada kullanılan zarf-fiil eklerinden biridir. –dIk partisipine –dAn ablatif ekinin getirilip genişletilmesiyle oluşan bu zarf-fiil ekidir.

“Eva aldandıktan sonra ehli Adamda aldı” (İM 157: 5).

“Beni Şerif İncilini tanımaklığa şavklandırdıktan sonra, güneşine dahi emr itdi” (İM 7: 5-7).

“Yokarıki vasfımızdan anlaşılırki, helasetimiz Yinsus dünyaya geldikten sonra, artık eski vasiyet anılmamalı” (İM 15: 11-12).

“Yeniler geldikten sonra eskilere hacet kalmadı” (İM 16: 10).

Anlam bakımından “–mAdAn önce” zarf-fiilinin zıttıdır. Türkiye Türkçesi yazı dilinde de kullanılan bu zarf-fiil eki, Karamanlıcada oldukça sık görülür.

Milino ağızında bu ek, “-dIktAn sora” şeklindedir: yattıktan sora, öldükten sora (Dallı 1976: 136). Erzurum ağızında ise ekteki /k/ hırıltılı /h/'ye dönmüştür. Buna göre ekin Erzurum ağızındaki şekli –dIhdAn sorna'dır: geçdihdan sorna. Aynı ağızda ekin yuvarlak ünlülü şekli de vardır: bişdukden sorna (Gemalmaz 1978: 342).

1.9. –mAdA, -mAynAn/-mAYlAn/-mAYlA/mA ile/-mAsI ile/-mAYIIAn/-mAYIIA, –mAsInA, –mAcA, -mAdAn zarf-fiilleri

Fiilden isim yapım eki olan –mA eki çeşitli ek ve kelimelerle birleşerek zarf-fiiller yapabilir. Anadolu ağızlarında da görülen bu çeşit zarf-fiil şekillerine Karamanlıcada da rastlanır.

1.9.1. –mAdA zarf-fiili

–mA fiilden isim yapım ekine –dA lokatif ekinin getirilmesiyle oluşmuş olan –mAdA zarf-fiil eki Karamanlıcada zaman veya tarz anlamında kullanılmıştır:

“Hristianları gayet ikrah itdiklerinden, zann iderlerki bu kanlılığı yapmada Allaha kurban sunarlar” (İM 11: 1-2).

Görebildiğimiz diğer kaynaklarda ele alınmayan bu şeklin incelediğimiz metinde de bir örneğine rastladık.

1.9.2. –mAYa zarf-fiili

Araştırdığımız kadarıyla başka kaynaklarda ele alınmayan bu zarf-fiil şekli, Karamanlıcada sebep bildiren zarf-fiiller türetir:

“Ve Rabbi istedi bunları yaralarından temizlemeye canını günah için peşkes itmekle” (İM 95: 16-17).

“Yahudiler binamusaluklar yapmasınlar. Zira sair günlerde, muzaika ederler hristianları aldatmaya” (İM 139: 12-13).

1.9.3. –mAdAn zarf-fiili

Eski Türkçede –mAdIn şeklindeki zarf-fiil eki Eski Anadolu Türkçesinin sonlarına doğru –mAdAn şekline geçmiştir. Ekin bünyesinde olumsuzluk anlamı olduğu için her zaman olumlu fiil tabanlarına getirilir. Anlamında daima bir ablatif ifadesi vardır (Ergin 1997: 343). Osmanlı Türkçesinde de görülen –mAdAn eki (Timurtaş 2003: 63) fiilden isim yapım eki -mA ile ablatif eki -dAn’ın art arda gelmesiyle oluşup zarf-fiil görevinde kullanıldığı anlaşılmaktadır:

“Valitullah devlit etmeden bikiridi, ve devlit etdikden suñrada, bikir kaldı.” (İM 161: 22-24).

Karamanlıcada az görülen –mAdAn eki, zaman bildiren zarf-fiil eklerindedir. Yukardaki cümleden de anlaşıldığı gibi, -mAdAn eki fiile “öncelik” anlamı katmaktadır. Karamanlıcada daha sık kullanılan –mAzdAn evvel(isi) zarf-fiil ekiyle aynı anlamı içermektedir.

İncelenen metinde aynı yapıda olup zarf-fiil görevinde olmayan şekillere de rastlanır:

“Aziz vabtismadan sonra nekadar müddet ömür geçirdi ise, bütün günlerini Yehudileri tarif ve gerçekliğe kilavuzlamadan dur olmayıp, bunların aldanmakta ve batılılıkta bulduklarını...” (İM 4: 14-17).

Milino ve Doğu Trakya Yerli ağızlarında da görülür: içmeden, uyumadan, geçemeden (Milino), kesmeden (Doğu Trakya) (Dallı 1976:135; Olcay 1966: 25). Osmaniye Tatar ağzında belki de Türkiye Türkçesinin etkisiyle kullanılmaya başlanmıştır. Ancak kullanımı nadirdir: kitmeden (Özkan 1997: 56).

1.9.4. -mAynAn/-mAylAn/-mAylA/mA ile/-mAsI ile/-mAyIIAn/-mAyIIA zarf-fiilleri

Başlıktaki ilk dört şekil Eckmann’ın incelediği metinlerde geçerken son üç şekil, sadece tarafımızdan incelen metinde geçmektedir. Deny bu zarf-fiil ekine gramerinde yer vermemiştir (Eckmann 1988: 91). Esasen –mA fiilden isim yapım ekinin “ile” edatı ile birleşmesinden oluşan bu zarf-fiillerinin sebep, zaman ve tarz belirttiği görülür.

“Ondan sonra, çok perhizden zaflanmaylan, günde bir defa kuru ekme yer idi” (La 134: 26; 1988: 92).

“Çandan yana dahi körlenmiş olmayilen [olmayıp], ve cana hiç bir muzaikaları olmamayilen, nasıl çok defa yokarıda beyan etdim” (İM 65: 17-18).

“Aziz Apollonios Aziz Ruhtan dolmaylan başladı Hristozun imanını tarih etmeye” (La 105: 33; 1988: 92).

“Bunu ki Navuhodonosor görmevile dedi, el dokanmaksız taş yuvarlandı” (İM 129: 6-7).

“Düşme ile arslan gibi uyudu, ve bunu ezdarha gibi kim kaldıracak” (İM 43: 3-4).

“Ortodoksos meshebi sair Eterodoksos meshebinden yedi kat ziyade şavk verir, çünkü yedi Sunodosların tasdik itmesi ile temellenmiştir” (İM 8: 1-3).

“Dördüncü günde bunu ... satdı ... otuz gümüşleri almayılan” (İM 117: 18-20).

“Pilatost bunlara karşılık verdi demeyilen bekçilerinin vardır varın bildiğinin gibi bekleyin” (İM 130: 16-17).

“Allah’a niyaz etmeynen der idi” (AO 293: 11: 1988:93).

“Sonra Yeremia Peyamberde söyleyor demeyilen küçüktan böyüye varınçeye kadar cümlesi yalançılık ederler ve banamısluk” (İM 116: 5-7).

Karahan yukardaki zarf-fiil şekillerini Eckmann’ın incelemiş olduğunu belirtmekle yetinmiştir (1994: 230). Karamanlıcada oldukça çok kullanılmış bir ektir.

Vidin ve Erzurum ağızlarında da görülen bu zarf-fiil eki Vidin ağızında –mAsinnen, Erzurum ağızında ise –mAsIy(I)nAn şeklindedir: girmesinnen “girmesiyle”, duymasinnen “duymasıyla” (Vidin), almamınan atdım “alır almaz”, görmesiynen “görür görmez” (Erzurum) (Neméth 1996: 96; Gemalmaz 1978: 340).

1.9.5. –mAsInA zarf-fiili

Amaç belirten Karamanlıca zarf-fiiller eklerindedir. Deny’nin gramerinde bahsedilmeyen bir şekildir (Eckmann 1988: 94).

“Acıdım seni katlı etmesine” (AO 229: 29; 1988: 94).

“Aradı bir kişizade, faziletli, padişaha minasip bir güzel kız bulmasına” (AO 60: 4; 1988: 94).

“Döndüler Roma vilayetine dönmesine” (AO 280: 90; 1988: 94).

-mA fiilden isim yapan eki, –si 3. teklik şahıs iyelik eki ve datif hal ekinin birleşmesiyle oluşan –mAsInA zarf-fiili, İM’de geçmediği gibi Yüce ve Karahan tarafından da ele alınmamıştır. Bu durum bu zarf-fiil şeklinin oldukça nadir kullanıldığını gösterir.

Verilen örneklere göre bu zarf-fiil eki bazı cümlelerde sebep anlamında kullanılmıştır. Ancak yapı olarak dikkati çeken şey, bu zarf-fiillerin her zaman cümlelerin sonlarında yer almalarıdır. Bunda Karamanlıca metinlerinin çoğunun tercüme eserler olması dolayısıyla Rumcanın etkisinde kaldığı düşünülebilir.

1.9.6. –mAcA zarf-fiili

Bazı durumlarda partisip görevinde de kullanılabilen bu zarf-fiil şekli “İrfanname”^{*} adlı iki ciltlik Karamanlıca bir eserde geçmektedir. Bu kitabı inceleyen Eckmann, –mAcA zarf-fiilinin bazı durumlarda partisip görevinde bulunmasının –cA ekinin hem zarf, hem sıfat oluşturmasından kaynaklandığını söyler (1953: 46).

Karamanlıcada -mAcA zarf-fiil eki –İp gerundiumu gibi bağlama vazifesi yapabilmektedir:

“*Lâkin hiçbir veçh ile umulmaz idi ki,diri diri ağzı ile izin vermece deyebersin ki : hayde kızım, Allah selâmet vere*” (İN I 69: 22-24; 1953: 46).

“*Eger bir insan ta güççükten kendüsini fenalıktan sakinmaca eyü amellere ve eyü tabietlere alıştırmalı olursa yavaş yavaş o eyilikler temelleşir ve kökleşir*” (İN I 143: 32, 144: 1-3; 1953: 46).

–mAcA zarf-fiil eki metinde çoğunlukla zaman zarfı olarak görev yapmaktadır. Bu zarf-fiil eki “–İncA, –ArAk, –dİkçA, –dİğİndA, –dİğİ zaman” gibi zarf-fiil şekilleri ile aynı anlam ve görevi paylaşmaktadır:

“*İşte bunu fıkr etmece yüzünü ekklisa kapusuna doğru çevirip dışarıya çıkmak istedi*” (İN I 52: 13-15; 1953: 47).

“*Fakir Petros dahi göz yaşları ırmaklar gibi gözünden aşağı dökülmece... ağnayıp sezdi ki*” (İN I 77: 6-8; 1953: 47).

–mAcA zarf-fiili sebep, vasıta, amaç ve durum anlamlarını ifade etmek için de kullanılabilir:

“*İşte böyle asılsız şeylere inanmaca hem malınızı çalarlar, hem korkunuzdan deli divane oluyorsunuz*” (İN II 84: 21-23; 1953: 48).

“*Kimisi ben işiñi bitiririm demece dostluk göstürecek*” (İN I 89: 22-23; 1953: 48).

“*Kızıma bir mektup yazdım halimi ifade etmece*” (İN I 101: 14-15; 1953: 48).

“*Kol kola vermece gülübeden içeriye girdiler*” (İN I 31: 31-32; 1953: 48).

“*Ol dem ikisi birlikte bayılmaca gülüştükten sonra dediler*” (İN II 84: 16-17; 1953: 47).

–cA eşitlik ekiyle genişlemiş bir zarf-fiil yapısı olan –mAcA’nın Karamanlıca metinlerde hep olumlu fiil tabanlarına geldiğini söyleyen Karahan, incelediği kadarıyla Anadolu ağızlarında bu yapının daima olumsuz fiil tabanlarına geldiğini belirtir (1994: 229). Yüce çalışmasında bu eki –mAcA ve –mAmAcA gibi iki farklı formda değerlendirmiştir (1999: 98-99). Eckmann’ın ayrıntılı bir şekilde ele aldığı bu şekil tarafımızdan incelenmiş olan İM’de geçmemektedir.

* İrfanname I-II, İstanbul 1846 (Eckmann 1953). Kısaltması İN.

1.10. –mAkIA zarf-fiili

Karamanlıcada tarz ve durum bildiren zarf-fiil eklerinden birisi de –mAkIA ekidir:

“*Ve göylerin padişahlığına giden dar yolu yürüyün deyerek, bu ecilden söyler tekrar peyamber demekle*” (İM 56: 9-10).

“*Ve Rabbi istedi bunları yaralarından temizlemeye, canını günah için peşkes itmekle*” (İM 95: 16-17).

Bu ek, -mAk ve ile edatıyla oluşmuş bir şekildir. Eski Türkçe ve Osmanlı Türkçesinde bulunmayan bu şekle ağızlarda da rastlanmamıştır.

1.11. –mAzdAn evvel(isi) zarf-fiili

Türkiye Türkçesinde “–mAdAn önce/evvel” şeklinde kullanılımlarına rastlanan zarf-fiil eki, Eski Anadolu Türkçesinde “–mAzdIn ön” şeklinde karşımıza çıkar. İncelenen metinde “–mAzdAn evvel(isi)” şeklindeki zarf-fiil kalıbının bu zarf-fiillerle aynı anlam ve görevde kullanıldığı görülmektedir:

“Ey Rabbi ne kadar azimdir mucizetlerini ki cemi zatleri olmazdan evvel peyamberlerin vasıtası ile söyledin” (İM 18: 4-5).

“*Kezalik Muside ölmezden evveli, İsrailin on iki kabilelerini mubarekleriken dedi, işte Efraimin onbiñleri ve işte Manaşının biñleri bunlardır*” (İM 39: 13-16).

İM’de yalın olarak “–mAzdAn” şekline hiç rastlanmamıştır. Bu zarf-fiil şekli kendinden sonra daima evvel(isi) kelimesini almıştır. -mAzdAn evvel(isi) zarf-fiilini takip eden “evvel” kelimesinden sonra gelen ekler, anlama herhangi bir katkıda bulunmazlar. Bu türeme seslerin Karamanlı dilinin bir ağız özelliği olduğu anlaşılmaktadır.

Milino ağzında -mAdAn önce, -mAzdAn önce zarf-fiilleri bulunmakla birlikte bu ekler az kullanılan eklerdendir: gitmezden önce, sormazdan önce (Dallı 1976: 135). Urfa ve Erzurum ağızlarında bu ekin az çok farklı hallerine rastlanır: getmezden evvel, çocuh olmazdan (Urfa), almazdan öyde “almadan önce”, görmezden öyde “görmeden evvel” (Erzurum). Erzurum ağzında –mAdAn evel/evvel şekli de kullanılır (Özçelik 1997: 114; Gemalmaz 1978: 341).

1.12. –dI+ise zarf-fiili

Karamanlıca metinlerde rastlanan bir zarf-fiil ekidir. İncelenen metinde, görülen geçmiş zaman ekinde sonra gelen i- fiilinin şart hali yani –dI+ise kalıbı zaman bildiren bir zarf-fiildir. Bu şekil “–dİğI zaman, -IncA, -dIkDA” gibi zarf-fiillerle aynı anlamı karşılar:

“*Lakin Yakob ellerini savroslayın (yani sağ elini sola, ve solunu sağ tarafına uzatdı ise, Yosif pederine dedi, böyle olmayacak pederim*” (İM 39: 1).

“Zann iderimki Hristos Yerusolimden yehudilerden kaçdı ise, oraya yakın bir kasaba yanındaki Efraim dağına çıkıdı” (İM 40: 16-18).

Bu zarf-fiil eki incelenen metinde oldukça sık bir şekilde karşımıza çıkmaktadır. Bu da, bu ekin Karamanlıcada yaygın kullanılan bir ek olduğunu gösterir.

Erzurum ve Urfa ağızlarında da görülen bu ek, bu ağızlarda Karamanlıca ile aynı anlamı karşılayan bir ektir. Ancak Erzurum ağızında iki ünlü arasına yardımcı /y/ ünsüzü girer: aldıyisa bize de verir “alınca” (Erzurum), yaşı yirmiyi devirdise kızın kederini açmah için... “geçtiğinde, geçtiği zaman”, büyük oldısa oğlana derler: ihtiya oldun “olduğunda”, saat on sıraları oldısa, geldilerse söle ki... “olduğu zaman” (Urfa) (Gemalmaz 1978: 343; Özçelik 1997: 113)

1.13. –mAksIz zarf-fiili

Eski Türkçede bulunmayan bu ek, Osmanlı Türkçesinde daha çok –mAksIzIn şeklinde kullanılırdı (Timurtaş 2003: 63) Fiilden isim yapan –mAk eki ile isimden isim yapan –sIz ekinin birleşmesiyle oluştuğu anlaşılan -mAksIz zarf-fiil eki “-mAdAn” ya da “-mAksIzIn” gibi zarf-fiillerle aynı anlam ve fonksiyondadır:

“Bunu ki Navuhodonosor görmeyile dedi, el dokanmaksız taş yuvarlandı” (İM 129: 6-7).

Bu zarf-fiil eki bazı cümlelerde yukarda incelenen Karamanlıca zarf-fiil eklerinden –mAzdAn evvel(isi) zarf-fiiliyle aynı anlamdadır. Yani –mAzsIz zarf-fiilinin anlatımında da bir ablatiflik manası vardır:

“Çocukları daha alfa bitayı öğrenmeksiz, bu küfrleri öğretmeye gayret iderler” (İM 22: 12-13).

Erzincan ağızında Karamanlıcadaki bu eke yakın bir zarf-fiil eki vardır: -mA(k)sIz(Im): ğarışmaksız, durmasızım. Ayrıca almassız şekline de rastlanır (Sağır 1995: 162). Erzincan ağızındaki ekin bu durumu Osmanlı Türkçesinin etkisine bağlanabilir.

1.14. -(y)IşIn zarf-fiili

İlk olarak Macar Türkoloğu J. Thury tarafından ele alınan bu zarf-fiil eki, daha sonra Kowalski ve Deny tarafından da işlenmiştir. Bu ek üzerinde Eckmann da geniş bir şekilde durmuştur (1950: 45-52). Bu ek –iş fiilden isim yapma ekine –in instrumental ekinin getirilmesiyle oluşmuştur. Vokallerden sonra geldiğinde “y” sesini aldığı durumlara da, almadığı durumlara da rastlanmaktadır. Ergin bu ek için şunları kaydetmektedir: “Eski Anadolu Türkçesinde Karamanlıca sahasında görülen bu gerundium eki aynı sahadaki ağızlarda bugün de yaşamaktadır ve –inca, -ince fonksiyonundadır: *başla-y-ışın, gel-işin, otur-uşun, siz-üşün* gibi” (1997: 346). Ek üzerinde Caferoğlu, Korkmaz ve Karahan gibi araştırmacılar da durmuşlardır. Yakın zamanda Yıldırım tarafından da araştırılmıştır. Yıldırım ekin Orta Anadolu ağızlarında, Afşın, Elbistan, Göksun, Andırın, Adana, Hatay, Tarsus, Ereğli, Kütahya, Malatya, Kırşehir’de yaygın; Uşak ve Afyon’da seyrek olduğunu belirttikten sonra bu ekin ihtiyatlı olarak Oğuzlar’ın Bozok koluna ait şekillerden biri olabileceğini iddia eder (2004: 507). Bunu yazısının sonunda ekin kullanım haritasını çizerek ispatlamaya çalışır. Haritaya göre ekin sık görüldüğü

bölgeler Bozok boyları tarafından kurulan Dulkadiroğulları beyliğinin yoğun olarak yaşadığı yerlerdir. (2004: 514). Gülensoy da Karamanlıca ağzında görülen bu ekin Kütahya ağzındaki birkaç örneğini kaydetmiştir: deyverişin, gelişin, alışın, ölüşin (1988: 114).

-(y)IşIn zarf-fiil ekine İM’de hiç rastlanmamıştır. Bu durum, Karamanlıca eserlerin dil bakımından kendi aralarında tam anlamıyla bir birlik göstermediğini akla getirmektedir.*

Eckmann bu ekin zaman, sebep ve şart anlamı taşıdığını belirtmektedir. Eckmann’ın incelediği metinlerde zaman fonksiyonu ifade eden bu zarf-fiil eki “-IncA, -dlğI gibi, -dlktAn sonra, -Ip veya ...er ...mez” gibi anlamlarda kullanılmıştır:

“Zabah oluşun al dertli şegirdiñi” (AO 71: 10; 1950: 48).

“Ya Allahın adamı, ne eyilik aran bende? Sen gelişin beni meyhanede buldun” (AO 233: 4-5; 1950: 49).

“Gerek demir, gerek bakır iptida ezdirip eritmeişin onları gayrı madenleri ilen ateş içinde, kimya oldem gendi hünerini icra edemez” (Ps, Giriş, 5:15-17; 1950: 50).

Sebeb anlamında kullanılan şekillere de şu cümleleri örnek verir:

“Lâkin söz diñnetemedi. Diñnetemeişin yanında bir makkas vardı, onu kaptı da kulağını dibinden kesti” (La 36: 29-31; 1950: 51).

“İmdi dünyanıñ fesatlı olduğunu añnayıp bilişin bir doğru niyet tuttu” (AO 239: 18-19; 1950: 51).

Şu cümlelerde de şart anlamı vardır:

“Bir kimse pegamberlerin ve apostolosların kitaplarına bakışın onnara eşkâresini añnayabilir” (AO 34: 9-11; 1950: 52).

“Eğer can ilk evelisi kar yemeişin ve cefalarlan arınıp yunmaışın kadir deil çiçeklenip meyva vermeye faziletleri” (Kyr 83: 23-25; 1950: 52).

-IşIn zarf-fiili bazen –mAdAn ve –mAksIzIn zarf-fiillerinin anlamını da karşılar. Eckmann bu yapıyı “olmayış gerundiumu” olarak adlandırmıştır:

“Biz insanlar Allahtuallenin emri olmaışın kadir deilis bir iş tutmaya” (Kyr 359: 9-10; 1950: 52)

1.15. –AcAk zarf-fiili

* Eckmann “Anadolu Karamanlı Ağızlarına Ait Araştırmalar, I. Phonetica, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, VIII, 1950, 165-200” adlı makalesinde Karamanlıca eserleri dil bakımından tasnif etmiştir.

IcAk zarf-fiil eki Eski Anadolu Türkçesinde oldukça yaygın iken Osmanlı Türkçesi döneminde unutulmaya yüz tütmuştur. Bugün ağızlarda ünlüleri vokal uyumuna uygun olarak yaşamaya devam etmektedir: varıcak, görücek, olucak, gidicek gibi. Zaman bildiren bu zarf-fiil eki –IncA gerundiumuyla aynı anlamı karşılar (Ergin 1997: 344). İM’de –ecek şeklinde tek bir örneği bulunan bu zarf-fiilin Ergin’in sözünü ettiği zarf-fiille aynı anlam ve görevde olduğu düşünülebilir:

Orada gözüyilen görecek Rabbinosları obirleriyilen barabar ellerinde tepsilerile ve rakı şarap dolu kadehlerilen böreklerilen kendileride cünün halde olarak zevallı, yahudilerde ellerinde büyük bal mumlarıyılan gelirler” (İM 175: 2-6).

Bugünkü yazı dilinde zarf-fiil olarak –AcAk şekli de, ICAk şekli de kullanılmamaktadır. Ekin –ICAk şekline Vidin ağızında rastlanmaktadır: kalkıcak “kalkacağı sırada” (Neméth 1996: 96).

1.16. –AndAn zarf-fiili

Bu ek, Karamanlıca metinlerde nadiren geçer. Eckmann’ın ve Karahan’ın sözünü etmediği bu zarf-fiil eki, İM’de sebep bildirme görevindedir:

“Şimdi ise bu yesirlikde bulunup hatte bitün dünyaya dağılmışiken bilmezler ki yeni göğ ay ne dakikada ve ne günde başlıyor görümecliğe, ve bu şüpheden mukarer olandan bu şüpheden dolayı bir gün ziade tutarlar” (İM 173: 9-14).

–AndAn zarf-fiil eki –An partisipine –dAn ablatif ekinin getirilip genişletilmesiyle oluşmuş bir yapıya sahiptir. Ağızlarda da fazla yaygın olmayan bu yapıya Erzincan ağızında –AndAn sorna şeklinde rastlanmaktadır: edilenden sorna, nişannandan sorna (Sağır 1995:161).

2. SONUÇ

Çalışmada ele alınan birçok şeklin Türkçenin ya yazı dilinde ya da ağızlarında geçiyor olması Karamanlı dilinin bir Anadolu ağızı olduğunu gösterir. Şimdiye kadar başka kaynaklarda rastlanmayan eklerin araştırıldığı takdirde başka Anadolu/Rumeli ağızlarında görüleceği olasıdır. Çünkü bu ekler Türkçe kurallara uygun olarak oluşturulmuştur.

Çalışmanın özeti bir tablo halinde aşağıda gösterilmiştir:

EKLER	Türkiye Türkçesi Karşılıkları	KARAMANLICA	AĞIZLAR	OSMANLI TÜRKÇESİ	ESKİ TÜRKÇE
-A	Birleşik fiiller yapar.	+	+	+	+
-I	Türkiye Türkçesi ile aynı	+	+	+	+
-Ip	Türkiye Türkçesi	+	+	+	+

	ile aynı				
-ArAk/-ArAkdan	Türkiye Türkçesi ile aynı	+	+	+	-
-InCA	Türkiye Türkçesi ile aynı	+	+	+	+
-AlI	Türkiye Türkçesi ile aynı	+	+	+	+
-iken/-ken	Türkiye Türkçesi ile aynı	+	+	+	+
-r ikenden	-ArAk, -Ip	+	-	-	-
-dlkçA	-mAdİğİ sürece, - AnA kadar	+	+	+	-
-dlkDA	-IncA, -dİğİ zaman	+	+	+	-
-dİğİndA	-IncA, -dİğİ zaman, -sA	+	+	+	-
-dlkA(y)In	-dİğİ gibi, - dlkdAn sonra, - dİğİ zaman, ...r ...mez	+	+	+	-
-dİğİnA	-dİğİ için	+	+	-	-
-dİğİ birle/birilen/birin en	-dİğİ gibi, ...r ...mez	+	+	+	-
-dlKdAn	Türkiye Türkçesi ile aynı	+	+	-	-
-mAdA	-ArAk, -dİğİ zaman	+	-	-	-
-mAyA	-mAk için, -mAk amacıyla	+	-	-	-
-mAdAn	Türkiye Türkçesi ile aynı	+	+	+	+
-mAynAn/- mAylA/-mA ile/- mAsI ile/- mAyllAn/- mAyllA	-dİğİ için, -Ip, - dİğİ zaman, - IncA, -ArAk, ...r ...mez	+	+	-	-
-mAsInA	-mAk amacıyla, - AcAğİ için	+	-	-	-
-mAcA	“-IncA, -ArAk, -	+	+	-	-

	dlkçA, -dlğIndA, -dlğI zaman				
-mAklA	-ArAk, -Ip	+	-	-	-
-mAzdAn evvel(isi)	-mAdAn	+	+	-	-
-dI+ise	-dlğI zaman, - IncA, -dlkDA	+	+	-	-
-mAksIz	-mAdAn (önce)	+	+	+	-
-(y)IşIn	-IncA, -dlğI gibi, -dlktAn sonra, -Ip veya ...er ...mez, - dlğI için, -sA, - mAdAn, - mAksIzIn	+	+	-	-
-AcAk	-IncA	+	-	-	-
-AndAn	-ArAk	+	+	-	-

Kaynakça

ANZERLİOĞLU, Yonca, (2003) *Karamanlı Ortodoks Türkler*, Phoneix Yay., İstanbul.

AO: *Altınoluk* (derleme), (1815), çeviren: Yorgos, Patrikhane Basmahanesi, İstanbul.

BURAN, Ahmet, (1997) *Keban, Baskil ve Ağın Yöresi Ağızları*, TDK, Ankara.

BALTA, Evangelia, “Karamanlca Kitapların Önsözleri” (Çev. Herkül Millas), *Tarih ve Toplum*, S.74, s.18-20, İstanbul.

DALLI, Hüseyin, (1976), *Kuzeydoğu Bulgaristan Türk Ağızları Üzerine Araştırmalar*, TDK, Ankara.

ECKMANN, Janos, (1950), “Karamanlca -işin-li Gerundium Hakkında”, *Türk Dili Belleten*, S.14-15, s.45-52, TDK, Ankara.

-----, (1953), “Karamanlı Türkçesinde -maca ekli fiil şekli”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı*, s.45-48, TDK, Ankara.

-----, (1987), “Karamanlca’da Birkaç Gerindium Terkibi” (Çev. Müjdat Kayayerli), *Türk Kültürü Araştırmaları*, C.XXVI, S.2, s.89-94, Ankara.

-----, (1991) “Karaman Edebiyatı”, (Haz. Halil Açıkgöz), Türk Dünyası Edebiyatı I, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, s.20-38, İstanbul.

ERGİN, Muharrem, (1997), *Türk Dil Bilgisi*, Bayrak Yay., İstanbul.

ERÖZ, Mehmet, (1983), *Hıristiyanlaşan Türkler*, İstanbul.

EYİCE, Semavi (Review), (1962), “Sallaville, Sévérien – Eugène Dalleggio, Karamanlidika, Yunan Harfleri ile Türk Dilinde Basılmış Kitapların Analitik bibliyografyası 1, 1584-1850”, *Belleten*, C.XVI, S.102, s.369-374, TDK, Ankara.

GABAIN, A. Von, (1988), *Eski Türkçenin Grameri*, çeviren: Mehmet Akalın, TDK, Ankara.

GEMALMAZ, Efrasıyap, (1978), *Erzurum İli Ağızları (İnceleme-Metinler-Sözlük ve Dizinler)*, I. cilt, Atatürk Üniversitesi Basımevi, Erzurum.

GÜLENSOY, Tuncer, (1988), *Kütahya ve Yöresi Ağızları (İnceleme, Metinler, Sözlük)*, TDK, Ankara.

GÜLER, Ali, (2000), “Yunanistan’da Etnik Gruplar I: Dil Grupları”, *Avrasya Dosyası*, s.12-21, Ankara.

İM: HIEROMONOHOS, Neofitos, (1857), *İspat-ı Mesihîye*, çeviren: Yonias Yorgiadis, A. Popoviç Kumpanya Basmahanesi, İstanbul.

İN: *İrfanname I-II* (derleme), (1846), Agati Elpis Basmahanesi, İstanbul.

KAHYA, Hayrullah, (2003), *Grek Harfli Osmanlı Türkçesi Bir Eser: İspat-ı Mesihîye Üzerinde Dil İncelemesi*, Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul.

KARAHAN, Leylâ, (1994), “Anadolu Ağızlarında Kullanılan Bazı Zarf-Fiil Ekleri”, *Türk Kültürü Araştırmaları*, C.XXXII, S.1-2, s.205-236, Ankara.

KILIÇOĞLU, Vecihe, (1954), “Gerundiumların Özellikleri ve <iser> Eki”, *Türk Dili*, C.III, S.33, s.510-518, TDK, Ankara.

KORKMAZ, Zeynep, (1965), “Türkiye Türkçesindeki –madan/-meden <-madın <-medin Zarf-Fiil <Gerundium> Ekinin Yapısı”, *Türkoloji Dergisi*, C.II, S.1, s.259-269, Ankara.

Kyr: KOROMİLA, Tupois A., Kitapçı Markopulos, Hacı Yoanu, (1900), *Pazar Vaızları Külliyatı*, çeviren: Savopulos Pr. Efendi, İstanbul.

La: GLUKEİ, Para Nikolao, (1806), *Hristiyan Çilekeşlerin Hayatını Nakleden Lausaikon*, çeviren: Dionisios, Venedik.

NEMÉTH, Gyula, (1996), *Vidin Türkleri*, çeviren: Abdurrahman Güzel, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul.

OLCAY, Selahattin, (1966), *Doğu Trakya Yerli Ağzı*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Ankara.

-----, A. Bican Ercilasun, Ensar Aslan, (1988), *Arpaçay Köylerinden Derlemeler*, TDK, Ankara.

ÖZÇELİK, Saadettin, (1997), *Urfa Merkez Ağzı*, TDK, Ankara.

ÖZKAN, Fatma, (1997), *Osmaniye Tatar Ağzı*, TDK, Ankara.

Ps: GLUKEİ, Para Nikolao, (1782), *Mezmurlar Kitabı*, çeviren: Serafim, Venedik.

SAĞIR, Mukim, (1995), *Erzincan ve Yöresi Ağzıları (İnceleme-Metinler-Sözlük)*, TDK, Ankara.

TEKİN, Talat, (1997), *Tarih Boyunca Türkçenin Yazımı*, İstanbul.

TİMURTAŞ, Faruk K., (2003), *Osmanlı Türkçesi Grameri III*, Alfa Basım, İstanbul.

YILDIRIM, Faruk, (2004), “-(y)XşXn zarf-fiili üzerine”, V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri 1, 20-26 Eylül 2004, s. 505-519, TDK, Ankara.

YÜCE, Nuri, (1999), *Gerundien im Türkischen Eine morphologische und syntaktische Untersuchung*, İstanbul.

YÜKSEL, Zuhâl, (1989), *Polatlı Kırım Türkçesi Ağzı*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara.